

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Medische experimenten in de Nederlandse slavenhandel: de casus David Henri Gallandat (1732-1782)

Weeda, C.V.

Citation

Weeda, C. V. (2024). Medische experimenten in de Nederlandse slavenhandel: de casus David Henri Gallandat (1732-1782). *Tijdschrift Voor Geschiedenis*, 137(4), 424-440.
doi:10.5117/TvG2024.4.006.WEED

Version: Publisher's Version

License: [Creative Commons CC BY-NC-ND 4.0 license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/4177898>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Medische experimenten in de Nederlandse slavenhandel

De casus David Henri Gallandat (1732-1782)

Claire Weeda

Abstract

Medical experiments in the Dutch slave trade. The case of David Henri Gallandat (1732-1782)

This article argues that the trans-Atlantic slave trade in the Dutch Caribbean provided a platform for ambitious surgeons seeking careers in the emerging field of clinical medicine in Europe. By gathering and testing knowledge on and around slave ships in Guinea in Africa, in Suriname, and on the Caribbean islands, surgeons like David Henri Gallandat positioned themselves as experts in the slave trade market. Gallandat and others engaged in cruel medical experiments on enslaved people, and were aware of the unethical aspects of these practices. These surgeons published their findings in the academic journals of European learned societies, such as the Koninklijk Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen that Gallandat helped to establish.

Keywords: slavernij, chirurgijns, medische experimenten, kennisgenootschappen, *biopiracy*

Bij Fort Elmina in Afrikaans Guinee moest een slaafgemaakte vrouw van de Nederlandse chirurgijn David Henri Gallandat (1732-1782) kwikchloride inslikken ter behandeling van de huidaandoening jaas (framboesie) en de vleesworm.¹ In Suriname zijn slaven, na ijselijke toevallen, verlamd geraakt en zelfs gestorven als gevolg van proeven door een

in Leiden opgeleide geneesheer en jurist.² Dit blijkt uit publicaties die rond 1770 in Zeeland het licht zagen. Dat chirurgijns geen onbekende verschijningen waren op de schepen waarmee de trans-Atlantische slavenhandel werd uitgevoerd, wisten we al. Stephen Snelders toonde aan dat ze aan boord belast waren met de medische zorg voor de bemanning en slaafgemaakten.³

1 David Henri Gallandat, *Korte verhandeling over de ziekte, genaamt vena medinensis, of vleeschworm; en van het inwendig gebruik van den mercurius sublimatus corrosivus, in deze ziekte* (Vlissingen 1760) 30-34. De publicatie is gedrukt bij Jan de Paaynaar in Vlissingen en is opgedragen aan de burgermeesters, schepenen en raden van de stad. Graag wil ik Patricia D. Gomes, Nadia Bouras en Raymund Schütz, bedanken voor hun commentaar en reflectie op eerdere versies van dit artikel.

2 Godfried Willem Schilling, *Geneeskundige verhandeling, van eene in Europa byna onbekende ziekte, by de Amerikanen jaws genoemd. Waar achter gevoegd is een zestel zeldzaame geneeskundige waarneemingen. benevens eene natuurkundige waarneeming over den sidder-vis* (Middelburg 1770) caput 19, 16-17.

3 Stephen Snelders, *Vrijbuiters van de heelkunde. Op zoek naar medische kennis in de tropen, 1600-1800* (Amsterdam 2012). Oudere studies: M.A. van Anel, 'Geneeskunde en hygiëne op de slavenschepen in den compagnieertijd',

Ook verrichtten ze medische keuringen bij de aankoop van slaven en na afloop van de lange overtocht. Hun kennis diende eerst en vooral het financiële belang van de slaveneigenaren.⁴ Voor de chirurgijns zelf was er ook een financiële prikkel, omdat ze per gezond afgeleverde slaafgemaakte een premie ontvingen.⁵ Zo faciliteerden ze de slavenhandel, waarbij geneesheren de raciale hiërarchie nog eens onderbouwden met hun etnografische, medische geschriften over eigenschappen van volkeren.⁶ Maar over de experimenten die geneesheren uit Nederland in de achttiende eeuw uitvoerden op slaafgemaakten, en de toe-eigening van hun kennis, is door historici niet zoveel gepubliceerd. Uitzonderingen die ik graag noem zijn de

publicaties van Stephen Snelders, Dienne Hondius en recent Fenneke Sysling.⁷

Dit artikel betoogt dat de trans-Atlantische, op slavernij gebaseerde plantage-economie in het Caraïbisch gebied, ver weg van huis, een platform bood aan ambitieuze geneesheren die carrière zochten in de opkomende klinische geneeskunde in Europa. Door kennis op en rondom de slavenschepen te verzamelen en te testen, in Guinee in Afrika, Suriname en op de Caraïbische eilanden, konden medici zich als kennismakelaars profileren in de markt van de slavenhandel. Ze waren ook betrokken in het proces van *epistemic severing*. Hiermee wordt bedoeld dat ze de bijdragen aan de productie van wetenschappelijke kennis door lokale gemeenschappen aan het zicht onttrokken en als eigen kennis gingen presenteren.⁸ Hun bevindingen publiceerden de chirurgijns in Europese, achttiende-eeuwse academische tijdschriften. Daartoe vervulden kennisgenootschappen, zoals de Hollandsche Maatschappij der Wetenschappen (KHMW, opgericht in 1752) en het Koninklijk Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen (KZGW, opgericht in 1769),

Nederlands Tijdschrift voor Geneeskunde 75 (1931) 614-636; D. Schoute, 'Scheepschirurgijns-journaal van een slavenschip der Middelburgsche commercie compagnie', *Nederlands Tijdschrift voor Geneeskunde* 92 (1948) 3645-3662.

4 Londa Schiebinger, *Secret cures of slaves. People, plants, and medicine in the eighteenth-century Atlantic World* (Stanford 2017) 13.

5 Martijn Houweling, 'Disciplinehandhaving op het Nederlandse slavenschip. Een onderzoek naar de wijze waarop de kapitein de discipline onder de bemanning handhaafde op de slavenschepen van de Middelburgse Commercie Compagnie in de tweede helft van de achttiende eeuw' (MA-scriptie, Universiteit Leiden 2016) 29, 61. Joost C.A. Schokkenbroek en Leon van den Broeke, 'Economics without ethics? Medical treatment of African slaves aboard Dutch West India Company and private slave ships', *International Journal of Maritime History* 34.1 (2022) 3-26. Zie ook Gerhard de Kok, 'De Vlissingse Hoofdnegotie. Vlissingen en de trans-Atlantische slavenhandel na 1750', *Den Spiegel* 37.3 (2019) 3-7 en 'Cursed capital. The economic impact of the transatlantic slave trade on Walcheren around 1770', *TSEG* 13.3 (2016) 1-27 voor de economische impact.

6 Deze geschriften leunden op de aristotelische en hippocratische tradities van *environmental determinism*. J. Chaplin, 'Natural philosophy and the early racial idiom in North America. Comparing English and Indian bodies', *William and Mary Quarterly* 54 (1997) 229-252; J. Chaplin, *Subject matter. Technology, the body, and science on the Anglo-American frontier, 1500-1676* (Cambridge 2001).

7 Stephen Snelders, *Leprosy and colonialism. Suriname under Dutch rule, 1750-1950* (Manchester 2017). Over de rol van Nederlandse wetenschappers als de arts Petrus Camper, de botanicus Gerardus Vrolik en anderen: Dienne Hondius, 'Denken over ras. De ambivalente zoektocht naar antropologische helden', in Maria Grever e.a. eds., *Grenzeloze gelijkheid. Historische vertogen over cultuurverschil* (Amsterdam 2011) 98-112. Fenneke Sysling publiceerde over frenologie en de Java mens in de Nederlandse koloniën. Zie onder meer Fenneke Sysling, 'Koloniale wetenschap. De innige relatie tussen onderzoek en imperium', in Tim Huisman en Ad Maas eds., *Denkers, doeners, durfals. Vijf eeuwen onderzoek en innovatie in Nederland* (Leiden 2022) 113-116.

8 Michela Massimi, *Perspectival realism* (Oxford 2022) 350, 357-358; Carlo Botrugno, Marcia Mocellin Raymundo en Lucia Re eds., *Bioethics and racism. Practices, conflicts, negotiations and struggles* (Berlijn 2023).

een belangrijke functie.⁹ Aandeelhouders in de West-Indische Compagnie (WIC) en Verenigde Oostindische Compagnie (VOC) waren nauw betrokken bij de opkomst van deze kennisgenootschappen. Ook wetenschappers verbonden aan Nederlandse universiteiten zaten in dit netwerk. Deze bijdrage is een eerste verkenning van deze verwevenheid.¹⁰

Ter onderbouwing ga ik in op de casus van David Henri Gallandat, die in de jaren 1751-1759 in dienst van diverse compagnies als chirurgijn meevoer op de trans-Atlantische slavenschepen en later naam maakte als geneesheer in Zeeland. Ik bespreek zijn betrokkenheid als chirurgijn in de slavenhandel, de door hem en anderen in zijn netwerk verrichte medische experimenten, zijn toe-eigening van kennis van Afrikaanse geneesheren en zijn verwevenheid met kennisgenootschappen in Nederland in de achttiende eeuw. Eerst schets ik echter Gallandats loopbaan in vogelvlucht, zodat we zijn bijdrage aan de medische discipline beter kunnen situeren.

De carrière van David Henri Gallandat

David Henri Gallandat was een achttiende-eeuwse bij Neuchâtel in Zwitserland geboren chirurgijn. Hij geniet vandaag nog steeds bekendheid als opsteller van de *Noodige onderrichtingen voor de slaafhandelaaren*, een handleiding voor de medische verzorging van slaafgemaakten tijdens de Atlantische

oversteek, gepubliceerd in het oprichtingsnummer van het Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen te Vlissingen in 1769.¹¹ Dat genootschap viel onder de bescherming van Willem V, prins van Oranje en Nassau (1748-1806), en handelde naar eigen zeggen voor ‘de belangen van ons Vaderland, door de uitbreiding van waarheid, geleerdheid en deugd’.¹² Gallandat was als thesaurier de drijvende kracht achter de oprichting van dit genootschap.¹³ Onderzoekers van de trans-Atlantische slavernij verwijzen vaak naar Gallandats handleiding als voorbeeld van adviezen voor de medische zorg van bemanning en slaafgemaakten tijdens de oversteek.

Minder bekend is dat Gallandat, behalve als opsteller van de handleiding, zich als medicus op nog meer vlakken heeft gemanifesteerd. Na zijn periode in dienst van onder andere de WIC, studeert hij tussen 1759 en 1760 geneeskunde in Parijs. In 1761 wordt Gallandat lector voor anatomie, chirurgie en verloskunde, neemt chirurgijnsexamens voor de scheepvaart af en richt een Collegium Medicum in Vlissingen op. Deze carrièrestappen leggen hem geen windeieren: hij betreft een huis in de Damstraat en neemt twee boden in dienst.¹⁴ In 1764 wordt Gallandat

⁹ Het KHMW draagt sinds 2002 het predicaat koninklijk, het Zeeuws Genootschap sinds 1969.

¹⁰ In 2022 kondigde de Universiteit Leiden een onderzoek aan naar de banden van de universiteit met de slavernij. De WUR en Universiteit Utrecht maakten deze stap al eerder. In 2024 maakte de KNAW bekend zijn koloniaal verleden te onderzoeken.

¹¹ David Henri Gallandat, ‘Noodige Onderrichtingen voor de slaafhandelaaren’, *Verhandelingen uitgegeven door het Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen* 1 (1769) 422-460. Zijn handleiding is ook als afzonderlijke publicatie verschenen.

¹² L.C. van Sonsbeeck, ‘Historie van ’t Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen te Vlissingen’, *Verhandelingen uitgegeven door het Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen* 1 (1769) 1-XXI, aldaar VII.

¹³ Wijnand Mijnhardt, ‘David Henri Gallandat en zijn “Noodige Verrichtingen”’, *Archief van het Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen* (2005) 117-159.

¹⁴ Henk den Heijer en Gerhard de Kok, *Het slavernij-verleden van Vlissingen. Een historiografische verkenning* (Vlissingen 2021) 17; J.Z.S. Pel, *Chirurgijns, doctoren, heelmeeesters en artsen op het eiland Walcheren 1700-2000* (Middelburg 2006) 429.

buitengewoon stadschirurg en stadsverloskundige.¹⁵ In 1772 schopt hij het zelfs tot door de Staten van Zeeland aangestelde officiële land-operateur en steensnijder en in 1775 behaalt hij de doctorsgraad in de medicijnen aan de universiteit van Harderwijk.¹⁶ In 1777 volgt lidmaatschap van de Hollandsche Maatschappij, die hem vraagt in Zeeland uitvoering te geven aan de ‘Oeconomischen Tak’ daarvan.¹⁷ Gallandat sterft vijf jaar later op vijftigjarige leeftijd. In 1965 is er in Vlissingen een straat naar hem vernoemd.

De kiem van Gallandats carrière ligt echter in de periode waarin hij in dienst van compagnies, waaronder de WIC, een aantal keren naar de Afrikaanse Goudkust in Guinee, en het Caraïbisch gebied vaart. Nadat hij in 1751 zijn chirurgijnsbevoegdheid behaalt, maakt hij een viertal reizen.¹⁸ Hij is opperheemeester op het fregatschip De Statiaansche Vriendschap dat naar de Caraïbische eilanden vaart. De tweede reis in 1753/1754 naar Guinee is op het Deens-Afrikaans Compagnieschip De Kroon Prins Christiaan. Ook zijn derde reis in 1755 vaart naar Guinee, en in 1757-1758 gaat de laatste tocht via Guinee naar de West-Indische eilanden op het schip De Prins Willem van

Adriaan Kroef.¹⁹ Over deze laatste reis zegt Gallandat dat zij ‘een vrij sterk armasoen slaven in Suriname’ brachten die daar voordelig verkocht werden.²⁰ Op de tweede reis zou Gallandat een journaal hebben bijgehouden dat als basis diende voor zijn handleiding *Noodige onderrichtingen*. Dit dagboek is zoekgeraakt. In 1782 citeert de directeur van het Zeeuwsch Genootschap Isaac Winckelman (1723-1796) Gallandat echter nog uitvoerig in diens necrologie, mogelijk op basis van dit dagboek. Volgens Winckelman gaf Gallandat te kennen dat als zijn carrière in Vlissingen was mislukt, hij maar al te graag naar Suriname was vertrokken, ‘welke plaats hem bijzonder bevalen had’.²¹ Gallandat had dus niet al gauw genoeg van de wrede wereld van de slavenhandel.

Gedurende zijn loopbaan heeft Gallandat, naast zijn handleiding voor de zorg van slaven, ook andere medische verslagen gepubliceerd, die tot nog toe amper zijn bestudeerd. Hierin schrijft hij over proeven op slaafgemaakten, die hij met kwik behandelt ter bestrijding van de vleesworm en de huidziekte jaas. Zulke toen al controversiële experimenten, waarvan ook de in Suriname werkzame arts Godfried Wilhelm Schilling (c. 1735-na 1795) verslag doet, kunnen in de context van de opkomst van de klinische geneeskunde geplaatst worden. Schillings rapport over zijn experimenten wordt eveneens in Zeeland gepubliceerd, ter aanvulling op Gallandats *Noodige onderrichtingen*.

15 C.M. Verkroost, ‘David Henri Gallandat (1732-1782): Één van onze “grote Zeeuwen”’, *Zeeuws tijdschrift* 35 (1985) 26-31; J.G. de Lint, ‘David Henry Gallandat’, *Nederlands Tijdschrift voor Geneeskunde* 70 (1926) 651-661. Zie ook Peter van Druenen, ‘Oprichting van het Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen in Vlissingen in 1769: incident of implicatie?’, *Archief. Mededelingen van het Koninklijk Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen* (Middelburg 2019) 57-86.

16 Mijnhardt, ‘David Henri Gallandat’, 117-159.

17 Zie hiervoor Isaac Winckelmans ‘Levenschets van dr. D.H. Gallandat’, afgedrukt in *Verhandelingen uitgegeven door het Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen te Vlissingen* 9 (1782) xi-xlv, aldaar xxxvii.

18 De naam van de kapitein van de eerste reis is onleesbaar. De hierop volgende kapiteins heetten respectievelijk Matthijssen, Colander en Bovel.

19 Gallandat, *Korte verhandeling over de ziekte, genaamt vena medinensis, of vleeschworm*, 20, 27, 30. Zie ook Gerhard de Kok, *Walcherse ketens. De trans-Atlantische slavenhandel en de economie van Walcheren, 1755-1780* (Zutphen 2020).

20 Winckelman, ‘Levenschets’, xxii.

21 Ibidem, xxii, xxvi-xxvii.

De rol van medici in de slavenhandel in de Nederlandse geschiedschrijving

Nederlandse historici hebben vooralsnog grotendeels geschreven over de door Gallandat verstrekte medische adviezen in *Noodige onderrichtingen*. Voor zover de context daarvan is besproken, was dit in het kader van de economische belangen die samenhangen met de verzorging van slaafgemaakten. Historici stelden vast dat Gallandat wel degelijk voorstander was van de mensenhandel. Gert Oostindie wijst op Gallandats argumentatie in *Noodige onderrichtingen* dat de slavenhandel in het algemeen belang van de Zeeuwse economie was en daarom geoorloofd.²² Bert Paasman noemt Gallandats legitimering van de slavenhandel onder het mom dat slaafgemaakten vooral gezonde krijgsgevangenen, geboren slaven en misdadigers waren.²³ Volgens Piet Emmer had Gallandat het met zijn verklaring ‘aardig bij het rechte eind’.²⁴ De handel zou daarmee de koninkrijken in Afrika ten goede komen en, aldus Gallandat, de slaafgemaakten bleven zo in leven met het vooruitzicht op een beter bestaan in West-Indië. Frank Dragtenstein toonde in 2017 echter aan dat de door Gallandat geschetste medische zorg vooral een papieren werkelijkheid was. In de praktijk gebeurde de handel in slaafgemaakten – ook in ouderen en zieken – vaak onderhands, buiten de officiële structuren om.²⁵ Volgens Gallandat zelf was de handel niet strijdig met het volkerenrecht en bovendien door de bijbel gesanctioneerd in 2 Petrus 2:19,

22 Gert Oostindie, *Fifty years later* (Leiden 1995) 146.

23 Bert Paasman, *Reinhart. Nederlandse literatuur en slavernij ten tijde van de verlichting* (Leiden 1984) 105.

24 Piet Emmer, ‘Waar haalden Nederlanders hun slaven vandaan’, *Historiek*, <https://historiek.net/waar-kwamen-de-slaven-vandaan/90007/> (laatst bijgewerkt op 1 juli 2024).

25 Frank Dragtenstein, *Van Elmina naar Paramaribo. De slavenhaler* (Zutphen 2017) 118.

waarvoor hij verwees naar het proefschrift van Jacobus Capitein geschreven aan de Universiteit Leiden.²⁶ Historici onder wie Wijnand Mijnhardt en Oostindie merkten verder op dat de slavernij pas rond 1785 een heet hangijzer werd, na Gallandats tijd dus (concreet vanaf drie jaar na zijn dood).²⁷

Onder historici lijkt er redelijke consensus over Gallandats rol en persoon. Mijnhardt kwalificeerde David Gallandat in 2005 als ‘een wat cynische verdediger van het systeem van slavernij’. Gelet op zijn betrokkenheid bij de oprichting van het Zeeuwsch Genootschap was hij volgens Mijnhardt echter geen ‘bigot of conservatief man’, hij verkeerde immers ‘met diverse verlichte geesten uit zijn tijd op goede voet’. Hij was een ‘bekwaam, beminnelijk en veelzijdig mens’.²⁸ Henk den Heijer beschouwde in 2011 in zijn oratie aan de Universiteit Leiden Gallandats geschrift ‘een pleidooi voor een humane behandeling om zo onnodige sterfte, verzet en opstand te voorkomen’.²⁹ De ‘koloniale slavernij kende gelukkig dus toch nog een lichtpuntje’, schreven Emmer en Oostindie in een commentaar op de zwarte historica Patricia D. Gomes, gepubliceerd in dit tijdschrift in 2012.³⁰ Joost Schokkenbroek en Leon van den Broeke, in

26 Gallandat, *Noodige onderrichtingen*, 423-427.

27 Mijnhardt, ‘David Henri Gallandat’, 118-119; Oostindie, *Fifty years later*, 146 onder verwijzing naar Paasman.

28 Mijnhardt, ‘David Henri Gallandat’, 118-120.

29 Henk den Heijer, ‘Het slavenschap’ (oratie uitgesproken op 11 april 2022, Universiteit Leiden), 11. Gert Oostindie noemt de werkzaamheden van de in Suriname als arts werkzame Godfried Wilhelm Schilling ‘*valiant efforts*’. Gert Oostindie, ‘Intellectual Wastelands? Scholarship in and for the Dutch West Indies up to ca. 1800’, in P. Boomgaard ed., *Empire and science in the making. Dutch colonial scholarship in comparative global perspective, 1760-1830* (New York 2013) 253-280, aldaar 261.

30 P.C. Emmer en G.J. Oostindie, ‘White is White and Black is Black and the Twain shall never meet? Reactie op Patricia D. Gomes, “Slavernijgeschiedenis in de landelijke dagbladen”, *Tijdschrift voor Geschiedenis* 125.2 (2012) 233-241, aldaar 236. Dit commentaar verscheen in reactie op het artikel van Patricia D. Gomes, ‘Slavernijgeschiedenis

hun kritische beschouwing van de economische belangen van chirurgijns, schreven dat Gallandat desalniettemin

seemed to have cared for black lives, albeit operating within the parameters of what— at least according to the standards used in early modern times— was morally and medically acceptable. As such, he stands out as one of few champions for those many hundreds of thousands who were forced to traverse the Atlantic Ocean among others under the flags of the Dutch West India Company.³¹

Deze kwalificaties hebben echter weinig oog voor het feit dat de slaafgemaakten, zelfs al zouden ze goed zijn verzorgd, de zeggenschap over het eigen lichaam volledig was ontnomen. Bovendien is het, zoals we hieronder zien, de vraag of Gallandats medische handelingen destijds wel als ethisch acceptabel golden.³²

Daarbij is de toepassing van medische kennis en kennisvergaring te weinig in een bredere context geplaatst. De systematische betrokkenheid van Nederlandse chirurgijns in de slavenhandel in het kader van medische zorg in de scheepvaart is door historici grotendeels overgeslagen.³³ Uitzonderingen zijn studies zoals die van Leo Balai over specifieke slavenschepen en enkele vroeg-twintigste-

eeuwse artikelen.³⁴ Tot op heden is er ook relatief weinig aandacht uitgegaan naar de geneeskunde in West-Indië, terwijl er daar een groot contingent chirurgijns aanwezig was.³⁵ Ter vergelijking: alleen in het jaar 1791 waren er volgens schattingen op Saint Dominique zo'n 600 tot 800 chirurgijns werkzaam.³⁶

In 1754 waren er ongeveer 1500 Europeanen en 33.000 slaven in Suriname, op enkele honderden plantages. Lage schattingen zijn dat 40 op de 1000 slaafgemaakten per jaar stierven. Dit kwam behalve door een zeer slechte verzorging, doordat Suriname met epidemieën zoals pokken en dysenterie kampte. In 1781 volgde de oprichting van een Collegium Medicum en golden er meer eisen voor geneesheren, die een examen moesten afleggen. Medische geleerden die in het Caraïbische gebied praktiseerden, waren onder meer Carel Doerffel, Philippe Armand Fermin, die in 1769 de *Description générale, historique* publiceerde, en Jacob Voegen van Engelen. Ook zijn namen van artsen op Curaçao op de plantages bekend, zoals Laurentius Rudolph Horst en Sigismund Druschke op Fort Amsterdam, Michiel Ernst Smit op Fort Beekenburg, en op plantage Hato, Pieter Schot en Casper

in de landelijke dagbladen', *Tijdschrift voor Geschiedenis* 124.3 (2011) 350-367.

31 Joost C.A. Schokkenbroek en Leon van den Broeke, 'Economics without ethics?', *International Journal of Maritime History* 34.1 (2022) 3-26, aldaar 25.

32 Aryn Martin, Natasha Myers en Ana Viseu, 'The Politics of Care in Technoscience', *Social Studies of Science* 45.5 (2015) 625-641. Zie ook bijvoorbeeld Frantz Fanon, *A Dying Colonialism* (New York 1965) over Algerije.

33 H. Beukers, *Chirurgijns, doctoren, heelmeesters en artsen op het eiland Walcheren 1700-2000* (Middelburg 2006), zegt bijvoorbeeld niets over slaven.

34 Leo Balai, *Het slavenschip Leusden. Slavenschepen en de West Indische Compagnie, 1720-1738* (Zutphen 2011). M.A. van Andel, 'Geneeskunde en hygiëne op de slavenschepen in den compagnietijd', *Nederlands Tijdschrift voor Geneeskunde* 75 (1931) 614-636; D. Schoute, 'Scheepschirurgijns-journaal van een slavenschip der Middelburgsche commercie compagnie', *Nederlands Tijdschrift voor Geneeskunde* 92 (1948) 3645-3662.

35 Stephen Snelders, 'Leprosy and slavery in Suriname: Godfried Schilling and the framing of a racial pathology in the eighteenth century', *Social History of Medicine* 26.3 (2013) 432-450, aldaar 437-438. Eerder verscheen Geert-Jaap Hallewas, 'De gezondheidszorg in Suriname' (proefschrift Rijksuniversiteit Groningen, 1981); E. van der Kuyp, 'Surinaamse medische en paramedische kroniek, tijdvak 1494-1899', *Surinaams Medisch Bulletin* 9.2 (1985) 1-67.

36 Schiebinger, *Secret cures*, 74-78.

Bronswinkel, als compagnieschirurgijns.³⁷ Naast een aanwas van scheepschirurgijns werden vanuit de Caraïbische koloniale elite nieuwe lichtingen studenten naar de universiteiten van Leiden, Harderwijk, Utrecht, en Groningen gestuurd om daar, naast rechten, geneeskunde te studeren.³⁸ Zo'n twintig studenten uit Brits West-Indië behaalden hun graad in de geneeskunde aan de Universiteit Leiden tussen 1713 en 1830.³⁹

Systematische betrokkenheid van de chirurgijns om economische belangen

De structurele betrokkenheid van medici in de slavenhandel heeft alles te maken met economische belangen. Plantagehouders waren op zoek naar gezonde, sterke werkers en wilden de zorgkosten zo laag mogelijk houden. Immers, hoe meer hardwerkende slaven, hoe meer winst. De bekwaamheid van de heelmeesters was aldus, volgens David Gallandat, van belang. Om de chirurgijns te prikkelen, ontvingen ze per gezonde slaaf een beloning. Kapiteins van slavenschepen moesten een boete van honderd gulden per slaaf betalen als bij de visitatie bij aankomst bleek dat de slaafgemaakten met boesie (lepra) waren besmet.⁴⁰

De taken van de chirurgijns strekten verder dan medische zorg. Zoals Willem Bosman (1672-1704), koopman van de WIC, in de vroege achttiende eeuw aangaf,

waren chirurgijns, en in hun afwezigheid ook scheepsofficieren, betrokken bij de keuring op de slavenmarkten in Afrika.⁴¹ Deze praktijk stond niet op zichzelf: op de veertiende-eeuwse markten in Mamluks Caïro waren artsen betrokken bij de keuring van slaafgemaakten, net als bij het afsluiten van koopcontracten vastgelegd in notariële akten in Europese Mediterrane steden, zoals Palermo, Valletta, Barcelona, of Valencia, Genua en Venetië.⁴² Net als in laatmiddeleeuwse geschriften, waarschuwt ook David Gallandat dat potentiële slaven bij aankoop op de markt opgekeleferd kunnen zijn, onder meer door het afdekken van huidaandoeningen. Het is daarom zaak te letten op slappe borsten, rimpels, ontbrekende tanden, blindheid, en staar. Om dat laatste vast te stellen adviseert Gallandat een vinger (bijna) in het oog van de slaafgemaakte te steken, ter uitlokking van een reactie. Collega's moeten spraak en gehoor testen alsook uitwendige gebreken, door middel van betasting. Slaafgemaakten moeten sprongen maken. De chirurgijns moeten de vrouwen op uitgezakte baarmoeders controleren. Gallandat waarschuwt dat de slaafgemaakten ziekte kunnen veinzen omdat ze groot verdriet of angst hebben. Onderweg moest de chirurgijn zorgen voor goede lucht en hygiëne aan boord, de slavenketel schoonhouden, en voldoende levensmiddelen en water aanleveren. Ook hier werden de slaven dagelijks gevisiteerd.⁴³

37 A.M.G. Rutten, 'Van meesterwinkel tot botanica. Drie eeuwen farmacie op de Nederlandse Antillen', *Pharmaceutisch Weekblad* 26 (1991) 33-37.

38 Gert Oostindie en Emy Maduro, *In het land van de overheerser II. Antillianen en Surinamers in Nederland, 1634/1667-1954* (Dordrecht 1986) 29-30. Cf. L. Knappert, 'Naamlijst van West-Indische studenten', *Bijdragen voor Vaderlandsche Geschiedenis en Oudheidkunde* 10 (1930) 291-294; Oostindie, 'Intellectual Wastelands', 264.

39 Oostindie, 'Intellectual wastelands?', 260-261.

40 Snelders, 'Leprosy and slavery', 434-443.

41 Willem Bosman, *Nauwkeurige beschryving van de Guinese Goud- Tand- en Slavekust* (Utrecht 1704).

42 Hannah Barker, *The most precious merchandise. The Mediterranean trade in Black Sea slaves, 1260-1500* (Philadelphia 2019); C. Ferragud, 'The role of doctors in the slave trade during the fourteenth and fifteenth centuries within the Kingdom of Valencia (Crown of Aragon)', *Bulletin of the History of Medicine* 87.2 (2013) 143-169.

43 Gallandat, *Noodige onderrichtingen*, 428-444.

De medische adviezen die Gallandat in de achttiende eeuw verstrekke, zijn minder origineel dan vaak gedacht. Zijn adviezen hoe te zorgen voor zeelieden aan boord van schepen leunen sterk op de chirurgijnshandboeken die al lang voor de oprichting van de VOC en WIC bestonden en waarop chirurgijns examen aflegden.⁴⁴ Op basis daarvan werden instructies uitgevaardigd, die vanaf de zeventiende eeuw werden uitgebreid met bepalingen hoe om te gaan met de slaafgemaakten aan boord. In de laatste jaren van de zeventiende eeuw verschijnt de 'Instructie voor de schippers, in den dienst van de Geoctroyeerde West-Indische Compagnie op den slaafhandel varende' in druk.⁴⁵ De uitgave is van Bartholomeus de Later, drukker in Middelburg. Van Andel dateerde het werk op 1685, anderen op 1675.⁴⁶ De instructie voor de reis van Ardra op de West-Afrikaanse kust naar Curaçao bevat 22 artikelen, die betrekking hebben op de zorg voor de lading, de godsdienstoefening aan boord en de te bevaren route. Vanaf artikel 9 gaat het over de aankoop en het vervoer van slaafgemaakten. De instructie biedt adviezen om de slaven 'des te beter

in goede gesontheydt gehouden ende voor scheurbuyck gepreserveert' te houden (art. 12). Er moeten voldoende limoensap en palmolie aan boord zijn. Vrouwelijke slaven kan men aan boord aan het werk zetten om ze 'friser en gesonder' te houden (art. 15). Het is raadzaam een stuk hout, *polo de taculo*, en twee trommels mee te nemen vanuit Angola, ter vermaak op het schip, wat de gezondheid bevordert. Het hout, vermengt met azijn, gebruiken de Afrikaanse slaven zelf ook ter verdrijving van hoofdpijn (art. 16). Het dieet bestaat uit gort en bonen, en '18 à 20 ponden speck, aen kleyne vinckjes gesneden'. Drie keer per week is er scheepsbeschuit, brandewijn en tabak (art. 17-21). Twee keer per dag krijgen de slaafgemaakten te drinken, om 9 uur 's ochtends en 5 uur 's middags (art. 24). De ketels moeten schoongehouden (art. 22-23).

Nagenoeg dezelfde bepalingen treffen we in de instructie voor de schippers opgetekend in de *Resolutiën van de Kamer van Amsterdam, 1683 en eyndigende 1687*, opgesteld op 22 november 1685.⁴⁷ Deze instructie was opgesteld voor het jacht de Jamby, dat op Madagaskar voer om daar slaven te halen en naar de westkust van Sumatra te voeren. De Jamby deed tevens dienst voor wetenschappelijke proeven met 'seer accurate horologien' uitgedacht door de beroemde wis- en sterrenkundige Christiaan Huygens (1629-1695), die zelf een klein eindje mee opvaart. De instructie bevat een lijst van voedingsmiddelen voor de slaven en voorschriften voor de uitdeling van tabak en pijpen. Het schip moet een of twee keer per week met azijn besprenkeld worden, de beddings in het benedenruim waar de slaven sliepen moet men schrobben en met azijn

44 Cornelis Herls, *Examen der Chirurgie* (Middelburg 1680), 27. De Middelburgse stadschirurg Cornelis Herls produceerde de tekst in 1625. Zie ook Bontius (Jacobus de Bont), *Handleiding voor vaart op Oost-Indië* (1694) Abraham Titsingh, *Geneeskunst ten dienste der zeevarenden* (1752); James Lind, *Verhandeling over de middelen ter gezondheid op 's konings schepen met aanvullingen van Paulus de Wind* (tweede druk, 1764); S. de Monchy, 'Verhandeling over de oorzaken, genezing en voorbehoeding der gewoone ziekte van ons scheepsvolk', *Verhandelingen uitgegeven door de Hollandse Maatschappij der Wetenschappen* 6 (1761) 1-265.

45 Aanwezig in de bibliotheek van de Universiteit Leiden.

46 M.A. van Andel, 'Geneeskunde en hygiëne op de slaavenschepen in de Compagnietijd', *Nederlands Tijdschrift voor Geneeskunde* 75.6 (1931) 614-636, aldaar 626. W.S. Unger, 'Bijdragen tot de geschiedenis van de Nederlandse slavenhandel', *Economisch Historisch Jaarboek* 26 (1956) 132-174, aldaar 153-154.

47 Gepubliceerd in A. Eekhof, 'Twee documenten betreffende den slavenhandel in de 17e eeuw', *Nederlands archief voor kerkgeschiedenis* 11.3 (1914) 271-298, aldaar 293-298.

besprenkelen, en er zijn voorschriften hoe de slaven zich op het dek in de zon moeten wassen. De vraag is hoe deze maatregelen zijn te rijmen met de zeer benauwde en beperkte ruimtes waarin de slaven waren opgepropt. Men ging er op de Jamby van uit dat de helft van de slaven onderweg zou sterven. In beide instructies ontvangen de schippers premies voor 'de levendige slaven, die hij sal komen uit te leveren'. Voor elke extra slaaf die het overleeft, voorbij de grens van de helft van de lading, kreeg men nog een extra vergoeding.⁴⁸

In die zin bevatten Gallandats adviezen in de *Noodige onderrichtingen* dus weinig nieuws. De publicatie van Gallandats handleiding kunnen we dan ook eerder als een poging zien zijn expertise en autoriteit te beklemtonen, om zich binnen de branche te profileren, dan een geschrift opgesteld uit humanitaire overwegingen. Vanaf 1761 neemt Gallandat namelijk zelf chirurgijnsexamens af voor de branche in Vlissingen.⁴⁹ Wel heeft Gallandat zijn gedrukte versie bijgewerkt met de nieuwste wetenschappelijke kennis. Zo verwijst hij naar Henri Duhamel du Monceau's *Baak der gezondheid voor de zee-vaarenden*, met een voorwoord van Johan Lulofs (1711-1768), hoogleraar te Leiden, over de verbetering van de luchtkwaliteit op slavenschepen.

Opkomst van de klinische geneeskunde en experimenten op slaafgemaakten

Niet alleen profiteerden de chirurgijns van de handel, ze trokken ook profijt uit de toegang die ze hadden tot de lichamen van slaafgemaakten. De slavernij was daarmee verbonden aan de opkomst van de experimentele

infrastructuur van de klinische medische wetenschap vanaf de jaren 1750, in samenwerking met de kennisgenootschappen, wetenschappelijke tijdschriften en *teaching hospitals*. De ontwikkeling van de klinische geneeskunde in relatie tot experimenten op slaafgemaakten is uitvoerig onderzocht voor Brits en Frans West-Indië door Lorna Schiebinger in *Secret cures of slaves*. Daar ontstond vanaf de jaren 1760 een 'robuuste cultuur' van experimenten op en ontwikkeling van geneesmiddelen voor slaven. Deze ontwikkeling ging tegelijk op met nieuwe standaarden van waarneming en experimenteren in Europa, de geboorte van de 'moderne geneeskunde'. De focus kwam daarin steeds meer te liggen op het belang van de eigen waarneming en gecontroleerde trials, ten behoeve van statistieken. Dit gebeurde in Europa door klinisch testen in militaire hospitalen en aan het onderwijs gekoppelde ziekenhuizen. En in de koloniën, ver weg van huis en in een hiërarchische omgeving, op militairen, zeevaarders en slaafgemaakten buiten een institutionele setting.⁵⁰ In Europa voerden artsen de experimenten meestal uit op onder staatstoezicht gestelde personen: gevangenen, wezen, en patiënten in hospitalen. In de verslaglegging spreken de bronnen bijna altijd van een 'perfecte genezing'.⁵¹

Volgens Schiebinger kunnen we onderscheid maken tussen niet-exploitatieve en exploitatieve experimenten. Onder exploitatie wordt het onnodig risico nemen met mensenlevens verstaan. Niet-exploitatieve proeven zijn experimenten op groepen tot voordeel van de groep. Andere indelingen zijn invasief/niet invasief, therapeutisch/niet-therapeutisch. Therapeutische experimenten waren toegestaan bij gebrek aan beter. In de achttiende eeuw bestond er geen *informed*

⁴⁸ Eekhof, 'Twee documenten', 275-280.

⁴⁹ Zie ook Gerhard de Kok, *Walcherse ketens. De trans-Atlantische slavenhandel en de economie van Walcheren, 1755-1780* (Amsterdam 2020).

⁵⁰ Schiebinger, *Secret cures*, 19-21, 66-68.

⁵¹ Ibidem, 6-8, 79, 84.

consent voor armen, soldaten, zeelieden of slaven. In Europa was het echter wel regel dat geneesheren eerst proeven deden op dieren – meestal op honden – en vervolgens op zichzelf, alvorens op specifieke populaties te testen.⁵² Daarvan is in de casussen die Gallandat en Schilling opvoeren, waarover straks meer, geen sprake. In Europa werden de wil van de patiënt en morele overwegingen ook mee gewogen. Meestal werd er naar de patiënt geluisterd, anders dan bij slaafgemaakten. Ook in geval van autopsie na overlijden was het in Europa gebruikelijk eerst toestemming van bestuurders van hospitalen en vaak ook van de directe familie te vragen. In het leger was sprake van openbare verslaglegging en apothekers keken over de schouder mee.⁵³

Hoewel de Hippocratische beginselen in de achttiende eeuw bekend waren, is pas begin negentiende sprake van inkadering en handhaving van de medische ethiek. In Gallandats tijd werden experimenten in de verre koloniën met toestemming van plantage-eigenaren uitgevoerd. Die hadden de wens zieke slaafgemaakten zo snel mogelijk op de been te krijgen zodat ze weer konden werken. De eigenaren waren niet in langdurige zorg geïnteresseerd, ze wilden vooral de kosten reduceren. Hier waren ook geen onderwijshospitalen onder toezicht van bestuurders. De experimenten op slaafgemaakten op de plantages werden bovendien vaak, door gebrek aan professionals, door niet-gediplomeerde chirurgijns uitgevoerd.⁵⁴ Tot slot werd in geval van exploitatie op de plantages het belang van de wetenschap en het groeps- en algemeen belang boven het belang van de patiënt gesteld. Door Schiebiner genoemde voorbeelden zijn John Quiers proeven met pokken in Jamaica, of James Thomsons experimenten met inoculatie met

de bacterie jaas, waarbij onnodige risico's met mensen genomen werden. De resultaten van Quiers experimenten met pokken op 850 slaven in de jaren 1770 – waaronder op zwangere en menstruerende vrouwen en baby's – werden vervolgens aan het College of Physicians in Londen voorgelegd en in wetenschappelijke tijdschriften gepubliceerd. In Europa kwam er geen commentaar op de onethische aard van deze proeven.⁵⁵

Het heeft er alle schijn van dat ook David Gallandat wilde profiteren van de toegang tot de lichamen ten behoeve van experimenten, ten dienste van zijn wetenschappelijke carrière in de klinische geneeskunde. We zien hier aanwijzingen voor in zijn loopbaan en in de publicaties van zijn hand eenmaal terug in Europa. In zijn eerdere periode als chirurgijn in dienst van de slavenhandel had David Gallandat al autopsie verricht op slaafgemaakten in Guinee. Ook in de archieven van de gouverneur van Fort Elmina zijn vermeldingen van autopsie op slaven terug te vinden.⁵⁶ In zijn publicaties merkt Gallandat op dat de handel op Afrika de mogelijkheid gaf de ziekten daar te leren kennen en daarmee besmettingen van 'onze zeevarende of andere lieden' het hoofd te bieden.⁵⁷ Kennelijk zat het Gallandat dwars dat hij, weer in Europa, moeilijk toegang kreeg tot lichamen voor zijn medisch onderzoek. In Parijs, tussen 1759 en 1761, bracht hij tijd door met het 'ontleden van lijken' in het Hôtel Royal des Invalides, een militair hospitaal. Eenmaal in Zeeland gevestigd, organiseerde hij een anatomisch theater in 1762-1763. Daar beklagt hij zich over de moeilijkheid aan 'cadavers' te komen en over de 'vooroordelen die in den weg stonden om zulks gemakkelijker te maken'. Terwijl zoiets toch tot voordeel strekte van

52 Ibidem, 10

53 Ibidem, 33, 68-70.

54 Ibidem, 1, 71-72, 74, 77, 90.

55 Ibidem, 11, 87.

56 Nationaal Archief, 1.05.14, inv.nr. 297 67.

57 Gallandat, *Korte verhandeling over de ziekte, genaamt vena medinensis, of vleeschworm*, 2.

het mensdom en de bevordering van de geneeskunde.⁵⁸ In zijn rede, uitgesproken aan het begin van zijn cursus verloskunde in 1769, die in 1771 in Middelburg werd gedrukt, klaagt Gallandat opnieuw over het vak van de vroedmeester: 'Ach, mocht het ons maar altijd vrij staan de lijken der overlevenden te onderzoeken.' Hij wijst er fijntjes op dat ook de beroemde Leidse hoogleraar Herman Boerhaave (1668-1738) zich regelmatig beklagde over het feit dat deze taak aan vrouwen was overgelaten, die 'minder met verhevenheid van ziel begaafd zijn'.⁵⁹

In zijn jaren als scheepschirurgijn deed Gallandat daarnaast ook controversiële experimenten op levende slaafgemaakten, uitgevoerd door toediening van kwik bij de behandeling van de vleesworm, ofwel Guineese worm, en jaas. Eerder hadden artsen al een methode gevonden om de vleesworm succesvol uit het lichaam van zieken te verwijderen. Gallandats daarom onnodig risicovolle, exploitatieve procedure betekende vooral een makkelijkere methode voor de verwijdering van de worm.

Het is zinvol nu wat dieper in te gaan op wat Gallandat over deze ziekte schrijft in een van zijn wetenschappelijke publicaties uitgegeven in Vlissingen. De Guineese worm is een parasiet (*Dracunculus medinensis*) die zwelling en pijn veroorzaakt, maar die, in tegenstelling tot wat Gallandat beweerde, niet dodelijk is. Volgens Gallandat begon de aandoening met jeuk en de vorming van een bloedgezwel, waar een worm uit kruipt in de gedaante van een lange draad, tussen wel vier en twaalf voet lang. De ziekte maakte daarbij geen onderscheid tussen wit of zwart, geslacht, jong of oud, aldus de chirurgijn. Vleeswormen kwamen vooral op benen voor, maar ook de borst, buik, armen en scrotum (de gevaarlijkste plek). Het

advies was om de vleesworm, als die zich met zijn hoofdje opstak uit de opengesprongen blaas, aan een stokje te winden en zo ver mogelijk uit te trekken, met zachte hand. Daaraan voorafgaand was het zaak een goed dieetregime op te leggen en ader te laten. Daarna bracht Gallandat een papje aan op het aangetaste deel. Eenmaal uitgetrokken legde de arts een wiekje met *mel rosarum*, of zoals zwarte geneesheren in Afrika deden van een sap van suikerriet, op de wonde, boven op het stokje, en daarbovenop een pleister.⁶⁰ Als die afbrak kwamen er echter nieuwe bloedgezwollen, wat kon leiden tot gangreen, koorts en stuiptrekkingen. Dit had Gallandat zelf waargenomen op het Deens Afrikaans Compagnieschip De Kroon Prins Christiaan op de rede van Cabo la Hoe (Ivoor/Tandkust). Gallandat zegt daarnaartoe gehaald te zijn om een zwarte man te onderzoeken die een vleesworm in zijn ontstoken scrotum had. Hij behandelde hem met verkoelende middelen en aderlatingen, maar de man kreeg nog zwaardere stuiptrekkingen en stierf de volgende dag. Evenzo behandelde Gallandat een slaafgemaakte op het schip Nehalennia in dezelfde plaats, ook met hoge koorts, maar hier wist Gallandat de worm er helemaal uit te trekken via een andere opening.

In lijn met de opkomende klinische geneeskunde, positioneert Gallandat zich in zijn publicatie hierover als een medische geleerde die eigen waarneming verbindt met theoretische kennis. Hij etaleert zijn kennis door klassieke Griekse, Arabische en Franse medische geleerden aan te halen, onder wie Galenus, Albucasis, Ambrosius Paré, Petit en De la Faye. Ook noemt hij de naam die zwarte Guineese dokters aan de worm gaven: *ikkon*. Volgens hen kwam de worm door het eten van bepaalde vissoorten, door seksuele

58 Winckelman, 'Levenschets', xxv, xxx.

59 Verkroost, 'David Henri Gallandat', 28-29.

60 Gallandat, *Korte verhandeling over de ziekte, genaamt vena medinensis, of vleeschworm*, 24-25.

overdracht, het drinken of contact met verontreinigd water, lucht en grond, door palmwijn of de broodsoort *kankiens*, maar hier twijfelt Gallandat aan.⁶¹ In plaats daarvan zoekt Gallandat naar observaties en verklaringen van Europese medici in de Grieks-Arabische traditie.

Nu was er onder Europese geleerden discussie over wat de worm precies was: was het etter of een verdikking van het bloed? Gallandat wijst erop hoe de ontleedkunde en waarnemingen sommige veronderstellingen onderuithaalden. Volgens hem was het een echte worm, wat terug te vinden was in werken van Griekse geleerden zoals Aetius en Paulus Aegineta, Avicenna, maar ook bleek uit getuigenissen van reizigers en geneesheren die de landen bezochten, én uit zijn eigen waarneming. De zestiende-eeuwse Portugese arts Amato Lusitano had zoiets ook bij een slaafgemaakte uit Egypte gezien. Een Zwitserse heelmeester, Johann Jakob Wepfer (1620-1695) uit Zürich, had een chirurgijn gesproken die twee keer in Guinea en Oost-Indië was geweest en aan beide benen één vleesworm mee naar huis bracht. Zelfs kwik hielp er niet tegen, je kon het er alleen uittrekken. Gallandat verwijst naar andere diertjes in de poriën van de huid die met de microscoop waargenomen waren en wormen in het vlees, het bloed en gezwellen.⁶² Op zijn laatste reis zag Gallandat dan ook kans om zelf onderzoek te verrichten naar de worm en experimenten uit te voeren. Hij vertelt dat hij zelf 'verscheidemaal in het openen der cadavers van negers welke aan de Guineesche slaap-ziekte gestorven waren, omtrent de glandula thymus' platte wormen had gevonden.⁶³

Niet alleen verricht Gallandat autopsies, ook experimenteert hij met het giftige

kwik, wat door de Leidse hoogleraar Herman Boerhaave en zijn leerling Gerard Baron van Swieten in de behandeling van de dodelijke bacterie syfilis gebruikt was. Een middel waarvan inwendige toediening in Gallandats tijd al controversieel was, zoals uit Gallandats eigen geschriften blijkt, maar wat hem er niet van weerhield het op slaafgemaakten uit te proberen. In Guinee, zo vertelt hij, aan boord van het schip De Prins Willem en in het Caraïbisch gebied 'had ik de geleegenheid om de kragt van den mercurius sublimatus corrosivus te beproeven, zoo in de Venus kwaalen als in onderscheide soorten van huid ziekten, en wel in zonderheid in die, dewelke aldaar de naam van Jas draagt, zijnde de moeilijkste en halsarrigste der huid-ziekten die onder de negers bekend zijn, waar aan zij zeer onderworpen zijn, en die zeer zelden zonder de salivatie geneezen word'. Dit komt omdat hij daar een slaafgemaakte vrouw 'onder handen' kreeg die leed aan jaas én de vleesworm. Hij liet haar het middel 'volgens de wijze van den Baron van Swieten' inslikken, 'zijnde de mercur. sublim. corrosiv.', opgelost in moutbrandewijn. Na twintig dagen was ze 'volledig genezen'. Vervolgens deed hij meer proeven, op nog twee mannelijke en een vrouwelijke slaafgemaakte, met de conclusie 'dat het inwendig gebruik van den mercur. sub. de uitkomst van den vleeschworm zeer veel bevordert'.⁶⁴

Opmerkelijk is dat Gallandat in de bespreking van de toepassing zelf uitvoerig ingaat op de gevaren van en controverses rondom het gebruik van het middel:

Ik zal niet onderneemen om aan te too-
nen op wat wijze zulks kan geschieden;
alleenlijk zal ik mij vergenoegen, aan
te wijzen, hoe dit middel gebruikt moet

61 Ibidem, 1-6.

62 Ibidem, 7-18.

63 Ibidem, 14.

64 Ibidem, 30-33.

worden. De heilzaamste geneesmiddelen vereischen gemeenelijk de grootste voorzigtigheid omtrent derzelver gebruik. Aldus is het ook met deze geleeen, die, zonder dat, in plaats van een heelzaam middel, tot een der grootste vergiften zoude verstrekken: *Want wie weet niet dat de Mercur. Subl. Corrosivus een der giftigste chymische bereidingen is?*⁶⁵

Het sprak voor zich, volgens Gallandat, dat het middel niet gebruikt moest worden als de zieke ook borstkwalen had of pijn in de zij of darmen, omdat het dan zeer schadelijk zou zijn. Desondanks was het, bij juist gebruik, een probaat middel, zoals uit experimenten was gebleken: 'de lijders dewelke ik hetzelfde heb laten gebruiken, hebben niets anders ondervonden, als dat zij, meer als naar gewoonte, gezweet en water geloost hebben'.⁶⁶ Dit ontlokt Gallandat een lang pleidooi voor het gebruik, waarin hij onderkent hoe gevaarlijk inwendig gebruik van het middel eigenlijk was: 'Veele, onder de Genees-en Heelmeesters, maaken groote zwaarigheid de Mercur. sublim. corrosiv. inwendig te gebruiken, om dat het als een der kragtigste vergiften, met regt, wordt aangemerkt. Maar moet men daarom dezelfde teenemal verwerpen?'⁶⁷ Had niet ook P. Hermanus (Boerhaave) in Leiden het voor de behandeling van gonorrhoea aangewend, alsook Astruc tegen *lues venera* (syfilis)?

Ook de Pruisische arts Godfried Wilhelm Schilling, bekend om zijn bemoeienis met de behandeling van lepra op de plantages van Suriname, doet verslag van zulke experimenten op slaafgemaakten met jaas. Schilling promoveerde op lepra in 1769 te Utrecht, in de tijd dat hij ook zijn traktaat over jaas schreef. Daarna keerde hij terug

naar Suriname, waar hij waarschijnlijk bij het militaire hospitaal een aanstelling had. Schilling droeg daar uit dat slaafgemaakten lepra uit Afrika meebrachten. Ze waren daar volgens hem vatbaar voor door hun seksuele aard, hun geilheid, waardoor ze een gevaar vormden voor de Surinaamse samenleving. Om die reden moesten lepra-patiënten afgezonderd van de plantage worden gehouden. Schilling formuleerde een raciale pathologie om de ziekte van lepra te begrijpen en ermee om te gaan. Schilling sprak denigrerend over de Afrikaanse geneeskunde, net als over slaafgemaakten.⁶⁸

Over experimenten met de behandeling met jaas kunnen we lezen in Schillings *Geneeskundige verhandeling, van eene in Europa byna onbekende ziekte, by de Amerikanen Jaws genoemd*. De vertaling uit het Latijn is in 1770 uitgegeven door Christiaan Bohemer in Middelburg. In zijn opdracht aan de lezer legt de onbekende vertaler uit dat deze tekst 'voor geneeskundigen in het gemeen, als voor slaaf-handelaaren in het byzonder, van veel nut te kunnen zyn', ter aanvulling op Gallandats *Noodige onderrichtingen*.

Volgens Schilling werkte geen middel tegen jaas als de ziekte zich openbaarde. De lange duur van de ziekte gaf echter veel gelegenheid tot het doen van proeven. Hoewel de pogingen van geneesheren vruchteloos waren, 'moet hun oogmerk en goede wil echter geprezen worden'. Onder hen 'munten uit, twee vermaarde mannen', een (niet-geïdentificeerde) joodse geneesheer en een rechtsgeleerde die na hun studie aan de universiteit van Leiden naar Suriname waren vertrokken. Daar hadden ze een aantal jaren 'veel roem behaald' met hun proeven. De geneesheer had van Hiëronymus David Gaubius (1705-1780), hoogleraar in de schei- en geneeskunde van Leiden, geleerd

65 Ibidem, 33-34. Mijn cursivering.

66 Ibidem, 35.

67 Ibidem, 36-40.

68 Snelders, 'Leprosy and slavery', 444, 447-448.

aethiops mineralis (zwart kwiksulfide) en zweet afdrijvende afkooksels, vooral van klitwortels, toe te passen in de behandeling van huidziekten. Aanvankelijk leken de mannen succesvol, maar 'de vreugde was kort', want de puisten braken uit, wat gepaard ging met de 'yselyskte toevallen'. Sommige slaven raakten verlamd, andere werden geteisterd door nachtelijke pijnen in de benen, door zweren en knobbels. Op één, niet door mij geïdentificeerde, plantage stierven volgens Schiebinger binnen twee jaar dertig slaven ten gevolge van deze experimenten.⁶⁹ Schilling bleef echter van mening dat het experiment wel was geslaagd als het middel op een ander moment was toegediend.

Dat zulke exploitatieve experimenten onderdeel waren van een breder cultureel patroon, blijkt even verderop in Schillings verslag.⁷⁰ Al eerder was er op Curaçao sprake van toediening van kwik bij de uitvoering van experimenten gebaseerd op de ideeën van de Leidse hoogleraar Franciscus de le Boë Sylvius (1614-1672). Volgens A.M.G. Rutten hebben medici daar met kwik en kwikzouten 'veel vergiftigingen veroorzaakt, maar ook een belangrijke vertraging van sommige ziekteprocessen'.⁷¹ Schilling vertelt zelf over een chirurgijn die kwik, met toevoeging van zilver, aan lijders van jaas gaf en aan koude lucht blootstelde. De patiënten werden vele jaren geplaagd met vuile zweren, maar sommige zouden hersteld zijn.

Evident zijn de economische belangen van deze chirurgijns. Volgens Schilling pochten de geneesheren en heelmeeesters

die hun fortuin maakten met zeereizen, en de 'negers, die uit Afrika in Amerika overgebracht moeten worden, vergezellen en behandelen', dat ze konden zien of iemand van jaas was genezen. Maar dit was volgens Schilling misleiding, want het was niet te zien. Hun misleidende uitspraken waren ingegeven door geldzucht, ook onder de schippers, omdat 'zij groot belang hebben by het verhoelen houden der ziekten van slaven, op dat zy op geen en minderen prys zouden gesteld worden. Men kan het het beste aan de slaven zelf vragen'. Vooral ouderen die van de ziekte 'omkomen, of niet meer tot den arbeid bekwaam zynde, hun overig leven elendig en tot schade van de eigenaars doorbrengen', waren minder geld waard.⁷² Schilling vertelt ook over een experimentele behandeling, waar veel geld aan was verdiend en waaraan lijders na een poosje overleden, onder ondragelijke pijnen en allerlei verstoppingen en bloedproppen. De stoffelijke resten onderwierp Schilling zelf aan een autopsie. Wederom beargumenteert Schilling dat de geneesmiddelen vooral op het verkeerde moment toegediend waren.⁷³ Nog in de twintigste eeuw zijn experimenten met middelen tegen syfilis ingezet op zoek naar een middel tegen jaas, waarover Nizaar Makdoembaks publiceerde.⁷⁴

Kennistoe-eigening (*biopiracy*)

In hoeverre waren de koloniën een proeftuin waar profijtelijke kennis viel te vergaren? Volgens Schiebinger was in de 'Atlantic world medical complex' volop sprake van circulatie van mensen, planten, kennis,

69 Schilling, *Geneeskundige verhandeling*, caput 19, 16-7; Schiebinger, *Secret cures*, 100, voor verdere verwijzingen naar onder meer John Williamsons *Medical and Miscellaneous Observations*.

70 Schilling, *Geneeskundige verhandeling*, caput 31-32.

71 Rutten, 'Van meesterwinkel tot botanica'. Rutten vergelijkt de kritiek erop met huidige chemotherapieën, zonder er rekening mee te houden dat chemo toestemming van de patiënt is vereist.

72 Schilling, *Geneeskundige verhandeling*, caput 2, 33.

73 Ibidem, caput 20.

74 Nizaar Makdoembaks, *Medisch massa-experiment op analfabete yawspatiënten. Racisme en minachting rond contractarbeiders in Suriname, 1911* (z.p. 2022) 46, 130.

ziektes en remedies.⁷⁵ Vaak kwam die kennis van Afrikaanse vrouwelijke genezers. Europeanen testten die knowhow, soms op slaafgemaakten, en creëerden daarmee vervolgens Europese wetenschappelijke kennis. De rapporten werden altijd door Europeanen opgesteld. Zoiets heet *biopiracy* en is een vorm van de hierboven genoemde *epistemic severing*.⁷⁶ Oostindie heeft eerder gesteld dat deze circulatie van ideeën minimaal was en 'amper een bijdrage leverend aan het veld van de "pure wetenschap"'.⁷⁷ Deze kwalificatie is aldus aan herziening toe. Bekend is de rol van de slaafgemaakte Quassie, een genezer (*dressiman*) die in 1730 de koortswerende werking van bitterhout aan de koloniale overheersers toonde, waarvoor hem beloningen ten deel vielen. De houtsoort werd opgenomen in het systeem van Linnaeus en in 1763 produceerde C.M. Blom een thesis over de *kwasibita*, zoals het hout werd gedoopt, maar zonder te verwijzen naar Quassie.⁷⁸

Bij de verslaglegging van zijn proeven verwijst Gallandat, in tegenstelling tot bijvoorbeeld Linnaeus en Blom, wél ten dele naar kennis van Afrikaanse geneesheren. Hij adviseert chirurgijns in *Noodige onderrichtingen* om zich in te lezen in de lokale geneesmiddelen. Onder verwijzing naar Willem Bosman, die had weersproken dat zwarte mensen geen medische kennis hadden,

noemt Gallandat bijvoorbeeld de groene kruiden tegen dysenterie.⁷⁹ Hij adviseert om je niet te schamen van 'geringe lieden' te leren ter bevordering van de geneeskunst. Ook in zijn publicatie over emphysema adviseert Gallandat acht te slaan op de geneeskundige kennis van inheemsen, voor de behandeling van onder meer moeraskoorts en ischias.⁸⁰ Hij beschrijft het mesje en pijpje van een Afrikaanse heelmeeester en verhaalt hoe hij drie Afrikanen sprak die een behandeling ondergingen. In Middelburg wordt deze kennis later door een andere arts op een hond uitgeprobeerd.⁸¹ Gallandat doet zelf medische observaties bij Kaap la Hoe in 1756 op het schip De Prins Willem, waar hij naartoe ging om te praten met geneesheren uit Salem. Hij toont ook belangstelling voor het gebruik van het beenmerg en de uitwerpselen van de olifant in Guinee in de behandeling van reuma en longaandoeningen. Afrikaanse inwoners rookten de uitwerpselen ter bescherming tegen moeraskoorts en muskieten.⁸²

De collectie van het Zeeuwsch Genootschap bevat een kleine verzameling objecten die direct verband houden met de slavernij.⁸³ De mate waarin Nederlandse kennisinstellingen specimina voor hun natuurhistorische collecties aan de koloniën onttrokken in de

75 Schiebinger, *Secret cures*, 3.

76 Abena Dove Osseo-Asare, 'Bioprospecting and resistance. Transforming poisoned arrows into Strophantin pills in Colonial Gold Coast, 1885–1922', *Social History of Medicine* 21.2 (2008) 269–290; Pablo F. Gómez, *The experiential Caribbean. Creating knowledge and healing in the Early Modern Atlantic* (Chapel Hill 2017); Schiebinger, *Secret cures*, 5, 16, 48–49, 82.

77 Oostindie, 'Intellectual wastelands?', 254.

78 Frank Dragtenstein, 'Trouw aan de blanken'. *Quasie van Nieuw Timotibo, twist en strijd in de 18de eeuw in Suriname* (Amsterdam 2004); Snelders, *Vrijbuiters van de heilkunde*, 193–212; E. van der Kuyp, 'Surinaamse medische en paramedische kroniek, tijdvak 1494–1899', *Surinaams Medisch Bulletin* 9.2 (1985) 1–67, aldaar 15.

79 Gallandat, *Noodige onderrichtingen*, 459.

80 D.H. Gallandat, 'Aanmerkingen over de genezing van eenige langdurige kwaalen, door een onbekende heilkundige operatie, by sommige Guineesche negers in gebruik', *Verhandelingen uitgegeven door de Hollandsche Maatschappye der Wetenschappen te Haarlem* 6.2 (1762) 676–687 en D.H. Gallandat, 'Bericht omtrent het Goed Gevolg der Operatie van het Emphysema Artificiale of Opblaazing van de Membrana Cellulofa', *Verhandelingen uitgegeven door de Hollandsche Maatschappye der Wetenschappen te Haarlem* 8.2 (1765) 235–238.

81 De Lint, 'David Henry Gallandat', 657.

82 D.H. Gallandat, 'Beschrijving van een zonderling stuk yvoor; en aanmerkingen, betrekkelijk tot de natuurlyke historie van den olyphant', *Verhandelingen voor het Zeeuwsch Genootschap* 9 (1782) 351–391, aldaar 389–390.

83 Zeeuws Museum, *Collectiewaardering* (z.p. 2022).

achttiende eeuw is nog weinig onderzocht.⁸⁴ Recente onderzoeken wijzen op structurelere relaties tussen aan de universiteiten verbonden professoren en het Caraïbisch gebied. Camilla de Koning toonde dat de medicus en Leidse hoogleraar Herman Boerhaave, op kleine afstand van de universitaire hortus botanicus die onder zijn toezicht viel, zijn eigen botanische tuin inrichtte op zijn kasteel Oud Poelgeest in Oegstgeest. De ontwikkeling van de botanie stond in die periode in het teken van de farmaceutische geneeskunde, zowel in de Nederlanden als ten dienste van de VOC en de WIC. Voor zijn botanische tuin in Oud Poelgeest zette Boerhaave zijn internationale netwerk volop in, en ontving planten uit Afrika, het Caraïbisch gebied en Oost-Indië.⁸⁵ Op voorspraak van Boerhaave stelde de Directie der Sociëteit van Suriname de in Leiden opgeleide Isaac Eliaser Augar als botanist aan in Suriname, waar hij tussen 1734 en 1737 een kruidtuin aanlegde. Augar hield ook toezicht op het hospitaal en trad bijvoorbeeld op als lijfarts van gouverneur Jacob Alexander Henri de Cheusses.⁸⁶

In de achttiende eeuw was ook sprake van een bloei van genootschappen en tijdschriften, uitgegeven om kennis te publiceren in een wetenschappelijke context. De oprichting van het Zeeuwsch Genootschap in 1769 door Gallandat en collega's gebeurde in competitie met de Hollandsche Maatschappij der Wetenschappen in Haarlem, opgericht in 1752. Het Zeeuwsch Genootschap vormde zich vanuit de Franse leessociëteit in Vlissingen, die vanaf 1765 bestond.⁸⁷ Getypeerd

als de 'kraamkamer der wetenschap', golden zulke genootschappen in de achttiende eeuw als plekken van democratisering van kennis, al was het lidmaatschap aan mannen voorbehouden. Zulke gezelschappen schreven regelmatig prijsvragen uit, waar het publiek op kon reageren.⁸⁸

Weinig aandacht is besteed aan de onmiskenbare banden die deze genootschappen met de kolonies hadden. Zulke verbanden zijn echter eenvoudig na te gaan als we de intekenlijsten doornemen van de directeuren verantwoordelijk voor de financiering van de activiteiten van het Zeeuwsch Genootschap. Dan blijkt dat een aanzienlijk aantal directeuren van het Zeeuwsch Genootschap hoge posten in het gewestelijk bestuur en als bewindhebbers van de VOC en WIC bekleedde. Er prijken namen van vooraanstaande kolonisten: Steven Mathijs Snouck Hurgronje (1741-1788), bewindhebber van de Oost-Indische Compagnie en directeur van de Sociëteit in Essequibo; Johan Adriaan van de Perre (1738-), bestuurslid van de Oost-Indische Maatschappij; Kornelis van den Helm Boddaert (1771), oprichter van de Sociëteit ter Navigatie op Essequibo; Daniël Radermacher (1722-1803), bewindhebber van de Oost-Indische Compagnie in 1761. Lid Maarten Haringman (1715-1784) had zeedienst in de Oost-Indische Compagnie

naturaliënkabinet van het Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen?', in A.V. Dixhoorn, H. Nellen en F. Petiet eds., *Een hoger streven. Bouwstenen voor een geschiedenis van het Zeeuws Genootschap, 1769-2019* (Middelburg 2019) 83-213, aldaar 185; W.W. Mijnhardt, *Tot Heil van 't Menschdom. Culturele genootschappen in Nederland, 1750-1815* (Amsterdam 1988).

88 G.G. Trimpe Burger-Mekking, 'Prijsvragen en conceptprijsvragen van het Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen uitgeschreven in het tijdvak 1769-1860', *Archief. Mededelingen van het Koninklijk Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen* (2002) 69-254 aldaar 71; Jordy Geerlings, 'Hoe verlicht waren de genootschappen? De achttiende-eeuwse sociabiliteit in recent historisch onderzoek', *Tijdschrift voor Geschiedenis* 127.2 (2014) 189-209.

84 Gert Oostindie en Karwan Fatah-Black, *Sporen van de slavernij in Leiden* (Leiden 2017) 45.

85 Camilla de Koning, 'De tuin van Herman Boerhaave. Koloniale bloei', website *Geschiedenis van Zuid-Holland*.

86 Nico Eigenhuis, 'Augar, Isaac Eliaser', *Suriname Anda*.

87 Huib J. Zuidervaat, 'De Vlissingse burgemeester Johannes Mauritz (1724-1796). Aanrichter van het

en was samen met gouverneur Hogenheim bedwinger van de slavenoproer in Berbice in 1763. Willem van Citters was tussen 1753 en 1792 hoofdparticipant van de VOC; en Bonifacius Matthias Pous was bewindhebber van de Oost-Indische Compagnie.⁸⁹ In 1770 richtte het genootschap een Amsterdamse afdeling op, onder meer gesteund door Paul Hurgonje, gecommitteerde van Zeeland bij de Admiraliteit in Amsterdam, en Jan Jacob Hartsinck (1716-1779), president-hoofdparticipant van de WIC. Vanaf 1771 begon het genootschap een grote natuurhistorische collectie aan te leggen, in navolging van het genootschap in Haarlem, waaraan de VOC-bewindhebber Gerard Arnout Hasselaer een grote schenking naturalia had gedaan.⁹⁰

De belangstelling voor de koloniën zien we terug in de door de genootschappen uitgeschreven publicaties, zoals de *Noodige onderrichtingen*. Gallandat had zijn verhandeling over de slavernij al eerder voorgelezen aan het genootschap, waar het 'ruime goedkeuring kon wegdragen'.⁹¹ Daarnaast blijkt de koloniale connectie uit de 129 prijsvragen die het Zeeuwsch Genootschap tussen 1769 en 1857 heeft uitgeschreven, waaronder één in 1777 naar de gezondheid op driedekkerschepen van de VOC tussen Europa en India varende (nr. 11); over het tekort bij de VOC aan ziekenverzorger (nr. 25); over de behandeling van ziekten van 'negers' in West-Indië (nr. 31); voor de zuivering van drinkwater op schepen (nr. 40), alsook voor de bekering van moslims (nr. 26). Prijsvraag 8 uit 1774 betrof de onderscheidende kenmerken van de besmettelijke rotkoorts op de uitgaande Oost-Indische schepen, de oorzaken van

de koorts en hoe die te behandelen. Hierop kwam een antwoord van J.F. Ellerbeek, operchirurgijn van de VOC.⁹² Het genootschap betreurde dat het omwille van inhoud en stijl geen van de inzendingen kon bekronen op prijsvraag 31, over de ziekten en kwalen die onder slaafgemaakten rondgingen onder de 'Nederlandsche volkplantingen' in West-Indië. De prijsvraag was echter van zo'n 'groot aanbelang' dat de oproep tot inzending open bleef.⁹³ Prijsvraag 6 van de Hollandse Maatschappij in 1758 betrof evenzo de oorzaken van ziekten van scheepsvolk die naar West-Indië voeren en de beste middelen ter genezing. De winnaar van de vraag naar behoud van gezondheid op schepen in 1782 was Johannes Harger, medicus te Rotterdam, die eerder in dienst was van de VOC en in Leiden in 1760 gepromoveerd was op onvruchtbaarheid van vrouwen.⁹⁴

Doorwerking

Tot diep in de twintigste eeuw zijn er voorvallen waarin medische kennis is vergaard door exploitatieve experimenten op nazaten van slaafgemaakten. Een bekend voorbeeld is de Tuskegee Syphilis Study tussen 1932 en 1972 onder zwarte Amerikanen die met syfilis waren besmet, die leidde tot het in 1978 opgestelde Belmont Report in de VS met de ethische beginselen voor onderzoek met menselijke proefpersonen.⁹⁵ Hoewel syfilis inmiddels te genezen was, onthielden de onderzoekers de zwarte patiënten het

89 'Naamlijst der heeren directeuren en leden van het Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen te Vlissingen', *Verhandelingen uitgegeven door het Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen* 1 (1769) XXXIX-XLVI.

90 Zuidervaat, 'De Vlissingse burgemeester', 183, 186.

91 Mijnhardt, 'David Henri Gallandat', 118.

92 Trimpe Burger-Mekking, 'Prijsvragen en concept-prijsvragen', 14, 96-97, 100-101, 104-105.

93 *Verhandelingen uitgegeven door het Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen te Vlissingen* 14 (1792) x.

94 Joannes Harger, *De mulierum sterilitate* (Leiden 1760).

95 National Commission for the Protection of Human Subjects of Biomedical and Behavioral Research, *The Belmont Report* (1978) <https://www.hhs.gov/ohrp/regulations-and-policy/belmont-report/index.html>.

geneesmiddel omdat ze het verloop van de ziekte wilden monitoren. De doorwerking van die medische experimenten kwam zeer recent pijnlijk naar boven tijdens de covid-pandemie, toen bleek dat het wantrouwen tegen het vaccin binnen de zwarte gemeenschap in de VS groot was. De vaccinatiegraad binnen deze groep was daardoor lager.⁹⁶ Ook het feit dat patiënten in de medische vakliteratuur doorgaans als wit-Europees worden verbeeld, laat zien dat systemisch racisme diepe sporen trekt in medische toepassingen.⁹⁷

Het onderzoek naar de ontwikkeling van medische kennis en de structurele banden met slavernij is nog in een embryonale fase in Nederland. Ook een reflectie op deze verwevenheid van de geneeskunde en de economie van de slavenhandel is tot nog toe uitgebleven. In 1994 publiceerde het *Nederlands Tijdschrift voor Geneeskunde* nog over een proef op ‘incontinente negerslavin- nen’, uitgevoerd zonder anesthesie door J. Marion Sims in 1849, zonder enige kritische noot.⁹⁸ Het is aannemelijk dat uitvoeriger historisch onderzoek zal bijdragen aan een beter begrip van de doorwerking van de slavernijgeschiedenis op de gezondheid van nazaten in Nederland nu. Ook zal het licht werpen op hoe de kennisproductie in Nederland profiteerde van de slavernij.

Over de auteur

Dr. **Claire Weeda** is verbonden aan de Universiteit Leiden. Ze is gespecialiseerd in de toepassing van kennis over de natuur en het lichaam in de laatmiddeleeuwse samenleving. Recente publicaties zijn onder meer *Ethnicity in Medieval Europe, 950-1250: Medicine, Power and Religion* en *Policing the Urban Environment in Premodern Europe*, een bundel in samenwerking met Carole Rawcliffe.

E-mail: c.v.weeda@hum.leidenuniv.nl

96 ‘Why only 28 percent of young Black New Yorkers are vaccinated’, *The New York Times* (12 augustus 2021).

97 Alana Helberg-Proctor, ‘De doorwerking van het trans-Atlantische slavernijverleden in de geneeskunde en zorg’, in: *Doorwerkingen van slavernijverleden. Meervoudige perspectieven op de relatie tussen verleden en heden* (Den Haag 2023) 41-46; Harriet A. Washington, *Medical apartheid. The dark history of medical experimentation on Black Americans from colonial times to the present* (New York 2006).

98 Helberg-Proctor, ‘Doorwerking’, 42-43, 45; F.B. Lammes en N.B. Dabhoiwala, ‘Eindelijk droog’, *Nederlands Tijdschrift voor Geneeskunde* 138 (1994) 1257-1259.